

SRĐAN ĐURĐEVIĆ<sup>1</sup>  
Beograd

## OBJEKAT KANTOVOG KATEGORIČKOG IMPERATIVA<sup>2</sup> LAKANOVA KRITIKA KANTOVOG METAFIZIČKOG POIMANJA MORALA

**Sažetak:** Kant predlaže strogu metodologiju sa ciljem razlikovanja između „kategoričkog imperativa“ moralnog zakona i „hipotetičkog“ imperativa posrednih ciljeva. Zadatak jeste pronaći Dobro, očistiti moralni zakon od svega „patološkog“, tj. isključiti sve ono što u subjektu izaziva interesovanje za konkretan objekat – bilo nagon, ili osećanje. Svesti ga na čistu formu. Lakan de Sadovo delo *Filozofija u budoaru* posmatra kao otkrivanje Kantovog objekta moralnog Zakona koji je, mada ga sam Kant kategorički odbija, implicitno nužno prisutan. Markiz de Sad je Kantova istina time što obelodanjuje objekat Zakona, ovaploćen u vidu egzekutora, mučitelja koji nad svojim žrtvama izvršava sadističke radnje. U njemu nema ničeg vezanog za zadovoljstvo. On obavlja radnje u skladu sa dužnošću, te su one u kantovskom smislu etičke. Kantovski subjekat jeste sam svoj praktički zakonodavac, moralni subjekt koji odgovara na zov dužnosti, prikrivajući rascepljenost subjekta izjavljivanja kategoričkog imperativa u odnosu na moralni subjekt izjave. Lakan upravo ukazuje na svojevršno maskiranje rascepa, pozivajući se na shemu analognu shemi razvojnog stukturisanja subjekta, na subjekta izjave i subjekta izjavljivanja. Egzekutor izvršava tuđu volju, volju Drugog, tako da sam sadista i njegove radnje nemaju za cilj užitak. „Mučitelj“ se mazohistički potčinjava volji Drugog, što vodi instrumentalizaciji njegove pozicije, odnosno mučeći žrtvu, on se odriče sebe zarad Drugog.

**Cljučne reči:** kategorički imperativ, spektralna dekompozicija funkcije Ja, sadomazohizam, Kantova etika, Drugi

„U dnu salona gđice Ventej, na kaminu, nalazio se jedan mali portret njenog oca, kome ona brzo priđe i uze ga u trenutku kad se začuše kola koja su dolazila putem, pa se baci na divan i privuče jedan stočić, na koji postavi portret. Ubrzo uđe njena prijateljica. – Ta ostavi sve otvoreno, vrućina mi je. – Neprijatno je, videće nas – odgovori gđica Ventej. – Pa šta? ...da nas neko i vidi, tim bolje.

<sup>1</sup> E-mail adresa autora: srdjan.dj93@gmail.com

<sup>2</sup> Rad proistekao iz masterske teze „Narcizam i psihodinamika sadomazohizma“, pod mentorstvom prof. dr Petra Jevremovića.

– Oh, taj očevo portret što nas gleda, ne znam ko ga je mogao tu staviti, a stoput sam rekla da mu tu nije mesto. – Ta ostavi ga, njega nema više da nas gnjavi i da nam smeta....majmun jedan! ...Znaš li šta mi dođe da uradim toj matoroj rugobi? – reče njena prijateljica uzevši portret, pa šapnu nešto na uvo gđici Ventej. – O, ne bi se usudila! – Ne bih se usudila da pljunem? Na njega? – reče prijateljica sa hotimičnom grubošću.

...da kći navede svoju prijateljicu da pljune na oca koji je živeo samo za nju... Ono što je ona skrnavila, mnogo više nego njegovu fotografiju, ono čime se služila za nasladu, ali što je i dalje stajalo između naslade i nje i sprečavalo je da je neposredno okusi, bila je sličnost njenog lica s njegovim...<sup>3</sup>

Navedeni odlomak Prustovog romana *U traganju za minulim vremenom* oslikava elemente de sadovske fantazije. Kako bismo razumeli njenu strukturu, razmotrimo najpre šta nam Lakan govori kada kaže da dela Markiza de Sada nose istinu Kantove etike: da „Filozofija u budoaru“ svodi „Kritiku praktičkog uma“ na njeno subverzivno jezgro.<sup>4</sup>

Kantovski subjekat moralnog delanja jeste sam svoj praktički zakonodavac. Njegov svet počiva na gotovo autističnom isključivanju interesovanja za konkretan objekat. Sa druge strane, psihoanalitičko iskustvo suočava nas sa činjenicom da usred nastojanja da stvarnost transcendiramo, otkrivamo sebe kao objekat okružen drugim objektima. Oslobodilački pogled Drugog, izvođeci nas iz sveta, vraća nas njemu, fiksira i napokon konstituiše kao subjekta.

Subjekat Kantove praktičke filozofije jeste homocentričan: Kant sprovodi redukciju pojma praxis na individualno delanje, pri čemu slobodu shvata prvenstveno kao slobodu unutrašnjeg uverenja – „slobodu savesti svakog pojedinačnog čoveka“.<sup>5</sup> Subjekat psihoanalize subvertiran je, rascepljen – eks-centričan: konstituisan na fonu relacije sa ontološki zagwarantovanom drugošću. U kojoj meri se ova činjenica reflektuje u delima pomenutih autora?

### KANTOVA KRITIKA PRAKTIČKOG UMA

Kant predlaže strogu metodologiju sa ciljem razlikovanja između „kategoričkog imperativa“ moralnog zakona i „hipotetičkog“ imperativa posrednih ciljeva. Čoveka ne treba shvatiti i predstaviti u promenljivom obliku, kao posledicu slučajnih stanja, već se njegova suštastvenost mora uzeti u razmatranje kao osnova moralnog zakona. Zadatak jeste pronaći Dobro, očistiti mo-

<sup>3</sup> Prуст, М., *У трагању за минулим временом: У Свановом крају (I)*, Paideia, Београд, 2007., стр. 161-164.

<sup>4</sup> Lacan, J., „Kant with Sade“ u *Écrits*, Norton, New York City, 2005., стр. 646.

<sup>5</sup> Perović, M., *Filozofija morala*, Cenzura, Novi Sad, 2013., стр. 402.

ralni zakon od svega „patološkog“, tj. isključiti sve ono što u subjektu izaziva interesovanje za konkretan objekat – bilo nagon, ili osećanje. Svesti ga na čistu formu. Kategorički imperativ predstavljao bi određenu radnju kao nužnu samu za sebe, bez veze sa nekom drugom svrhom.<sup>6</sup>

Iskustvo nam govori da duboko u sebi čujemo zapovest, kategorički imperativ, odnosno bezuslovnu zakonomernost: „Zvezdano nebo nada mnom i moralni zakon u meni“<sup>7</sup> ukazuju uzajamno jedno na drugo i objašnjavaju jedno drugo. Uporedo sa apriornošću znanja, postoji apriornost moralnosti, te kao što znanje ne možemo izvesti iz golih čulnih opažaja, tako i apriornost moralnosti mora biti oslobođena svake zavisnosti od osećanja zadovoljstva i nezadovoljstva: „dužnost, kao dužnost uopšte, pre svakog iskustva leži u ideji jednoga uma koji volju determinira razlozima a priori.“<sup>8</sup>

Osećanje je izraz za promenljivo stanje pojedinačnih subjekata, samim tim neodredivo jednoznačnim pravilom. Nasuprot tome, za područje praktičkog, za žudnju i delatnost, neophodno je pronaći momenat koji mu daje karakter objektivnog važenja, te time preći iz sfere samovolje u sferu Volje. Pitanje koje Kant postavlja jeste pitanje postojanja zakonomernosti koja se ne bi temeljila u onom strastvenom onoga što se želi, već u samosvojnoj usmerenosti same volje, sposobnoj da utemelji nužnost i opštevažnost etičkih vrednosti. Karakter subjektivne žudnje mora biti odvojen od karaktera čiste Volje, a budući da volja svih nema isti objekat, već da svaka volja ima svoju sopstvenu ugodnost, ona ne može predstavljati osnovu za formulisanje sveopšteg pravila.

Svest u svim vidovima zadovoljstva biva aficirana materijalnim nadražajima. Sa druge strane, potrebno je spoznati odnos volje prema njenom predmetu u kome ona ne samo da biva aficirana, određena objektom požude, već je ona ta koja taj objekat određuje: „Dobra volja nije dobra po onome što proizvodi ili izgrađuje, niti po svojoj valjanosti za postizanje neke naumljene svrhe, već jedino po htenju, to jest ona je dobra po sebi, i posmatrana sama za sebe treba da se ceni neuporedivo više nego sve što bi se njome moglo postići u korist neke sklonosti, čak, ako se hoće, u korist svih sklonosti skupa.“<sup>9</sup> Reč je o autonomiji – „autonomna volja ne podleže nijednom drugom pravilu do onom koje sama uspostavlja i postavlja ispred sebe kao opštu normu“.<sup>10</sup> Kako Kasirer navodi, delati u skladu sa dužnošću jeste delati bez bilo kakve

<sup>6</sup> Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd, 2008., str. 49.

<sup>7</sup> Кант, И., *Критика практического ума*, Плато, Београд, 2004., стр. 172.

<sup>8</sup> Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, str. 39.

<sup>9</sup> *ibid.*, str. 17.

<sup>10</sup> Касирер, Е., *Кант: живот и учење*, HINAKI, Београд, 2006., стр.246.

pomisli na korist koja bi se od delanja mogla očekivati, na zadovoljstvo koje bi ono moglo doneti, te u kome kao jedini određujući razlog preostaje usmenost na opšti zakon, princip htenja bez obzira na objekat.

„Dobra volja” jeste ona koja se rukovodi zakonom, te usaglašenošću u odnosima različitih individua i različitih akata te iste volje. Zakon, kako bismo ga tretirali kao kategorički, mora istupati kao bezuslovni zahtev i ustanovljavati, posredstvom samog sebe, određene vrednosti: „Postupaj uvek u skladu sa onom maksimumom za koju istovremeno želiš da postane opšti zakon.”<sup>11</sup>

Ličnost se postulira kao jedinstvo svesno samo sebe, jedinstvo koje snagom svog iskonskog samozakonodavstva postavlja maksimum svog htenja, odnosno svaki čovek predstavlja cilj po sebi: „Postupaj tako prema čovečanstvu tako da se, kako u tvom slučaju, tako i u slučaju svakog drugog, uvek odnosiš kao prema cilju, a nikad kao prema sredstvu.”<sup>12</sup> Volja se dakle prosto ne potčinjava zakonu, već se kao takva mora poimati upravo samim time što budući zakonodavna ona zakonu biva potčinjena, pri čemu kao njegovog tvorca može smatrati jedino samu sebe: „slobodna volja i volja pod zakonom jesu jedno te isto”.<sup>13</sup>

Posebni materijalni ciljevi sažimaju se u formu celovitog zakonodavstva, bezuslovne vrednosti. Volja, u stanju da tu vrednost shvati i da joj se potčini, istinski je slobodna volja, jer prestaje da bude u vlasti trenutnih određenja, te im se suprotstavlja u čistoj spontanosti: „Ovakav zakon kojem se subjekat potčinjava, negira empirijsku egzistenciju samog tog subjekta, a život kao fizičko postojanje prinosi ideji kao žrtvu.”<sup>14</sup>

Kantovo ispitivanje određuje se kao kritika praktičkog uma, budući da nastoji da pruži odgovor na pitanje da li se izvor moralnih svrha nalazi u apriornoj moći praktičkog uma da sam sebi postavlja valjane moralne svrhe – reč je o meta-fizici morala.<sup>15</sup>

## OTKRIVANJE OBJEKTA KANTOVOG KATEGORIČKOG IMPERATIVA

U tekstu Markiza de Sada, „Francuzi, još jedan napor ako hoćete da budete republikanci”, susrećemo univerzalni Zakon, Zakon neosetljiv na intere-

<sup>11</sup> Кант, И., *Критика практичког ума*, стр. 34.

<sup>12</sup> Касирер, Е., *Кант: живот и учење*, стр. 251.

<sup>13</sup> Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, str. 102.

<sup>14</sup> Касирер, Е., *Кант: живот и учење*, стр. 257.

<sup>15</sup> Perović, M., *Filozofija morala*, str. 52.

se pojedinačnih subjekata, u obliku Zakona Prirode.<sup>16</sup> Zakon Prirode jeste počinjavanje dužnosti ka užitku. Zapravo, reč je o užitku Prirode same, ali i postizanju užitka po cenu uništavanja drugog.

Užitak sadiste predstavlja kategorički imperativ, indiferentan spram zadovoljstva subjekta, koji zahteva od svih da mu se bezuslovno pokore, odnosno postanu objekat užitka Drugog. Sadista predstavlja izvršitelja Volje Prirode. Prirodni Zakon teži razaranju bića, kako bi nanovo stvarao, budući da pravu suštinu materije predstavlja kretanje. Reč je o Volji koja se upravlja prema maksimi: „Ja imam pravo da uživam u tvome telu i korišću to pravo bez ikakvih granica, do kapricioznih zadovoljenja koja njime mogu da postignem.“<sup>17</sup> Kategorički imperativ, smatra Lakan, jeste zapovest Nad-ja koja urušava subjektovo samoljublje. Nad-ja postavlja zahteve i krajnje je indiferentno spram cene koju subjekat mora da plati kako bi ih zadovoljio.

Kantovski subjekat jeste sam svoj praktički zakonodavac, moralni subjekt koji odgovara na zov dužnosti, prikrivajući rasepljenost subjekta izjavljivanja kategoričkog imperativa u odnosu na moralni subjekt izjave. Lakan upravo ukazuje na svojevrsno maskiranje rasepa, pozivajući se na shemu analognu shemi razvojnog stukturisanja subjekta, na subjekta izjave i subjekta izjavljivanja. Subjekt izjavljivanja moralnog zakona obraća se u moralnom subjektu, iznoseći zahteve u drugom licu jednine. Kantovski shvaćen subjekat topološki je lociran na mestu izjave moralnog Zakona (njegovog izgovaranja), ali ne može obuhvatiti mesto sa koga se on izriče.

Lakan de Sadov tekst posmatra kao otkrivanje Kantovog objekta moralnog Zakona, koji je, mada ga sam Kant kategorički odbija, implicitno nužno prisutan. Sad je Kantova istina time što obelodanjuje objekat Zakona, ovaploćen u vidu egzekutora, mučitelja koji nad svojim žrtvama izvršava sadističke radnje. U njemu nema ničeg vezanog za zadovoljstvo. On obavlja radnje u skladu sa dužnošću, te su one u Kantovskom smislu etičke.

„Kada je Zakon oprisutnjen, želja ne izbija u prvi plan, ali to jeste stoga jer su Zakon i potisnuta želja ista stvar, što je upravo ono što Frojd otkriva“, govori nam Lakan.<sup>18</sup><sup>19</sup> Gde subjekat stupa u simbolički poredak, neophodna je afirmacija Imena Oca i identifikacija sa Drugim. Zahvaljujući ovakvoj sekundarnoj identifikaciji, a' (primarni objekat želje) biva potisnuto u nesvesno, a samo nesvesno strukturiše se kao jezik, tačnije kao diskurs tog istog Drugog. S tim u vezi, Lakan nam govori da je sama želja, prisutna uvek kao želja

<sup>16</sup> Markiz de Sad, *Filozofija u budoaru*, Rad, Arandelovac, 2004, str. 192.

<sup>17</sup> Lacan, J., *Kant with Sade*, str. 769.

<sup>18</sup> Lacan, J., *Kant with Sade*, str. 783.

<sup>19</sup> O poimanju veze između Zakona i potisnute želje u okviru lakanovske psihoanalize, čitalac dodatne informacije može naći u Lakanovom seminaru „*The Ethics of Psychoanalysis*“.

Drugog, omogućena tek stupanjem u simbolički poredak, a da nužno podrazumeva nekakav objekat želje. Time se sam Zakon, stvar Simboličkog, konstituiše na fonu želje.

Egzekutor izvršava tuđu volju, volju Drugog. Ta Volja, oličena je u zapovestima Nad-ja, tako da sam sadista i njegove radnje nemaju za cilj užitak. Veliki Drugi jeste subjekat koji izriče zapovesti, u drugom licu jednine, koje su bezuslovno obavezujuće – predstavljaju dužnost, a sadista puki instrument njihovog izvršenja.

Ovako organizovan sadistički ritual nužno je posredovan mazohizmom: „mučitelj“ se mazohistički potčinjava volji Drugog, što vodi instrumentalizaciji njegove pozicije, odnosno mučeći žrtvu, on se odriče sebe zarad Drugog. Njegovo delanje je etičko, izvršavanje dužnosti. Lakan se oštro suprotstavlja shvatanju da sadistički odnos jeste odnos u kome se žrtva svodi na puki objekat, koji služi za užitak subjekta mučitelja. Naprotiv, naspram instrumentalizovanog sadiste, lišenog svakog subjektiviteta, nalazimo žrtvu uspostavljenju kao subjekta upravo zahvaljujući mučiteljevim postupcima. Sadistički cilj nije puko nanošenje bola, objektivizacija žrtve, već izazivanje osećanja stida. Kroz osećanje stida, ona se konstituiše kao subjekat.

## SADOMAZOHIZAM

O sadističkoj fantaziji možemo govoriti kao o tripartitno organizovanoj. Nju sačinjavaju žrtva, sadista i Veliki Drugi. Osnovna razlika između sadističkog i mazohističkog rituala jeste različit odnos prema užitku: za razliku od mazohističkog rituala koji je organizovan kako bi mazohisti doneo užitak, u sadističkom ritualu primaran je užitak Drugog. Sadista zauzima mesto objekta (a), za razliku od žrtve koju susrećemo na mestu rascepljenog subjekta (\$). Kako navodi Benvenuto, „mazohizam bi bio svojevrsna subjektivizacija sadizma.“<sup>20</sup>

Mazohista užitak crpi iz bola, tačnije poniženja i kažnjavanja od strane drugog, pri čemu subjektivnost drugog biva instrumentalizovana zarad postizanja sopstvenog užitka (svedena na a). Onaj ko zapravo biva kažnjavan, lociran je na mestu Velikog Drugog – mazohista nudi svoje telo, kako bi ritualno predstavio sliku neadekvatnog muškarca, muškog pretka, zlostavljanog od strane žene, potpadajući pod feminini simbolički poredak.

Vratimo se na odlomak Prustovog romana. Na samom početku navedene scene susrećemo gđicu Ventej kojoj neprestano „u dnu duše stidljiva i molećiva devica preklinje i potiskuje neotesanog bahatog grubijana“. Gđica Ven-

<sup>20</sup> Benvenuto, S., *What are perversions? Sexuality, Ethics, Psychoanalysis*, Karnac, London, 2016., str. 97.

tež prisutna je kao režiser scene koja treba da joj pribavi posebnu vrstu užitka. Prijateljica se pojavljuje kao neko čiji je govor prazan: „... izgovara kao kakav tekst za koji je znala da je prijatan gđici Ventej, glasom koji se trudila da bude ciničan.“ Napokon sledi repetativni, stereotipni ritual („sastavni deo njenih liturgijskih antifona“), u kojem g. Ventej, čak i u grobu biva lišen svog očinstva.

Prust nam nadalje ukazuje da:

„Sadista kao što je bila ona jeste umetnik u zlu, što jedno potpuno zlo stvorenje ne bi ni moglo biti, jer takvome zlo ne bi ni bilo izvan njegovog bića, te bi mu bilo sasvim prirodno, ne bi se čak ni moglo razlučiti od nje-ga samog“, te da upravo u trenutku kada gđica Ventej nastoji da bude toliko drugačija od svog oca, ona postaje sličnija njemu više nego obično. U trenucima naslade, ona je svesna da njena prijateljica nije zla i iskrena u času kada izgovara ‘bogohulne reči’, ali postajući zla ona omogućava gđici Ventej da zlo izmesti ‘u neki drugi svet’.<sup>21</sup>

Navedena scena govori o nužnoj arbitrarnosti odvajanja sadističke i mazohističke psihodinamike u zaleđu fenomena. Gđica Ventej oličenje je Volje (Velikog Drugog), kojoj se njena prijateljica (a) potčinjava, gubeći sebe kao subjekta, pri čemu portret pokojnog g. Venteja biva lociran na mestu \$. Istovremeno, putem identifikacije sa ocem, onaj ko zapravo biva ponižen jeste sama gđica Ventej (Veliki Drugi), dok je njena prijateljica svedena na puku funkciju pribavljanja odgovarajućeg užitka.

Zbrka na nivou narcističkih identifikacija govori nam u prilog postojanja onoga što Lakan naziva *spektralna dekompozicija funkcije Ja*. Tokom rituala, pribavljanje užitka omogućeno je cepanjem subjekta na onog koji nanosi bol i onog koji bol trpi. Ono šta izostaje u sadomazohističkoj fantaziji, jeste prisutnost konkretnog drugog kao subjekta za sebe, koji se javlja ili kao Drugi, ili kao objekat želje (a). Subjektivnost drugoga svedena je ili na Zakon, jezičku mrežu označitelja, ili na fantazmatski objekat želje koji zavodi i koji je objekat spram nekog \$. Drugi je prisutan kao pozicija, topografsko mesto, a gde njegovo prisustvo poprima karakteristike materijalne egzistencije, susrećemo psihotične deluzije proganjanja: „Glasovni fenomeni, koje susrećemo kod psihoza, zbilja poprimaju supstancijalnost karakterističnu za objekte“.<sup>22</sup>

<sup>21</sup> Пруст, М., *У трагању за минулим временом: У Свановом крају (I)*, стр. 164.

<sup>22</sup> Lacan, J., *Kant with Sade*, стр. 772.

## LITERATURA

- Benvenuto, Sergio. 2016. *What are perversions? Sexuality, Ethics, Psychoanalysis*. London: Karnac.
- Кант, Имануел. 2004. *Критика практичког ума*. Београд: Плато.
- Kant, Immanuel. 2008. *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: Dereta.
- Касирер, Ернст. 2006. *Кант: живот и учење*. Београд: HINAKI.
- Lacan, Jacques. 1989. "Kant with Sade". *Écrits*. London: Routledge.
- Markiz de Sad. 2004. *Filozofija u budoaru*. Arandelovac: Rad.
- Пруст, Марсел. 2007. *У трагању за минулим временом: У Свановом крају (1)*. Београд: Paideia.
- Perović, Milenko. 2013. *Filozofija morala*. Novi Sad: Cenzura.

SRĐAN ĐURĐEVIĆ  
Belgrade

THE OBJECT OF KANT'S CATEGORICAL  
IMPERATIVE

**Abstract:** Kant suggests strict methodology in order to differentiate between "categorical imperative" of moral law and "hypothetical" imperative of indirect goals. The purpose is to find The Good, to free moral law from all "pathetic substrates", in fact to exclude all within the subject which provokes interests for a particular object – drive or affection. Reduce it to a pure form. Lacan sees Sade's "Philosophy in the Bedroom" as the revelation of Kant's object of moral Law which is, even though categorically rejected by the Kant himself, implicitly necessarily present. Sade is a Kantian truth in the fact that he discloses the object of the Law, incarnated as an executor, a torturer who performs sadistic actions over his victims. There is nothing about pleasure in him. He performs actions in accordance to his duty, and these are ethical in the Kantian sense. The Kantian subject is himself a practical legislator, a moral subject corresponding to his duties, concealing the split between the enunciating subject and the subject of the statement. Lacan precisely points out to a kind of masking of the split referring to the scheme analogous to his developmental scheme of the subject. The executor performs the will of others, the will of the Other, so that sadist himself and his actions do not aim for pleasure. "The torturer" is masochistically subjected to the will of the Other, which leads to the instrumentalization of his position. By tormenting the victim, he renounces himself in the name of the Other.

**Keywords:** categorical imperative, spectral decomposition of the function of the ego, sado-masochism, Kantian ethics, Other

*Primljeno: 09.02.2018.*

*Prihvaćeno: 14.05.2018.*